

РОЛЬ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Качмар О. В.

ВСТУП

Сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно важливе значення для подальшого визначення своєї долі та розвитку інших держав. Ураховуючи суспільно-політичні реалії, що склалися нині в нашій країні, все більшої актуальності набуває пошук нових підходів і нових шляхів до засвоєння національно-культурних цінностей та виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. У зв'язку з цим виникає нагальна необхідність переосмислення уже зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді, з метою формування нового українця, що діє на основі національно-культурних та європейських цінностей. Слід зазначити, що патріотичним вихованням молоді мають займатися усі суспільні інститути, кожен у своїй сфері. Робота з громадянського та патріотичного виховання повинна вестися в органічній єдності з іншими видами і напрямками виховання. Метою суспільства має бути виховання в людині всебічно розвиненої особистості, прищеплення їй найкращих цінностей та традицій¹.

Відповідно до наказу МОН від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641» серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання як основні складові національно-патріотичного виховання, як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і

¹ Формування патріотичної та громадянської свідомості учнів : теорія і практика : моногр. / Авт. кол. : Александрова О. С., Левітас Ф. Л., Салата О. О., Шепетяк О. М., Матвійчук О. С., Петрошук Н. Р. та ін. ; [за заг. ред. проф. Левітаса Ф. Л.; наук. ред. Александрової О. С., Салати О. О.]. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. С. 59–60.

зкладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності за природу як за національне багатство, здорового способу життя, готовності до змін та до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України².

В цьому контексті особливого значення набуває мистецька освіта в закладах середньої освіти.

1. Мистецька освіта як засіб гармонізації духовного простору та джерело інтелектуально-духовного розвитку учнівської молоді

Для людини, у якому б світі вона не жила, якими б історичними стереотипами не мислила, природним є прагнення перетворити хаотичність, невизначеність світоуявлень на усталене ціле – стан урівноваженості, гармонійного світовідчуття завжди більш комфортний для людської істоти. Звернення до художнього досвіду сприяє гармонізації як внутрішнього світу особистості, так і її уявлень про світ зовнішній, значно розширюючи духовні обрії людини та узагальнюючи ієрархію її цінностей і смислів. Універсальна природа мистецтва надає значні можливості для гармонійного поєднання логіко-раціонального та образно-інтуїтивного світовідчуття. Пробуджуючи та поглиблюючи людські почуття, мистецтво одночасно спонукає працювати думку, формуючи здатність до цілісного світосприймання й цілісного світоосягнення. У постмодерному світобаченні художня ризома замінюється новою естетичною картиною світу: замість хаосу – ідеальна впорядкованість, а мистецтво постає такою ж універсальною формою світорозуміння (світозалучення), як і філософія, адже не менш яскраво кристалізує загальні світоглядні принципи та визначає головні сенсожиттєві орієнтири людського

² Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 : наказ МОН від 06.06.2022 № 527. URL: <https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotichnoho-vykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy-ta-vyznannia-takym-shcho-vtratyv-chynnist-nakazu-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy>.

буття. Відповідно, художньо-естетична освіта повинна посідати вагоме місце в загальному процесі реформування національної школи як шлях формування світоглядної культури особистості. І це зрозуміло, художня діяльність завжди була невід'ємною частиною духовного самотворення українського народу, в ній узагальнюється досвід нації, втілюється менталітет українства, його моральні якості та духовні ідеали. У мистецтві зберігаються живодайні традиції національної культури, унікальність світобачення та світовідчуття народу, але, в той же час, мистецтво, якщо воно художньо правдиве, не може замкнутися тільки в національному, воно завжди звернute до загальнолюдських духовних вимірів ³.

Звичайно, «поетичне знання» не в змозі замінити собою всі форми людського пізнання, а художньо-естетична освіта – усі інші напрямки формування освіченої особистості. Проте звернення до художньо-естетичного компонента, як важливої складової сучасної освіти, несе в собі значний духовний потенціал – людство прагне самозаглиблення й самоочищення, воно нарешті бажає зазирнути у свою сутність глибше, ніж у вирій всесвіту, а мистецтво найповніше відповідає цим прагненням, адже володіє здатністю виражати найглибші структури суб'єктивної реальності. Саме мистецтво, художня творчість допомагає людині усвідомити, підняти з глибин своєї суб'єктивності й виразити структури, про наявність яких сама вона може й не здогадуватися, і тим самим пізнати себе. Пізнаючи себе, пізнаєш світ – кращої епістеми з часів дельфійських оракулів людство ще не вигадало. Через свою здатність цілісного впливу на внутрішній світ людини художній досвід володіє унікальною можливістю розкривати явища дійсності у їхній багатоплановості й асоціативності, глибині й цілісності, драматичних колізіях і гармонії, різнобарвності й взаємозв'язку, тим самим формуючи світогляд особистості ⁴.

Як свідчать численні історичні джерела, мистецтво упродовж усієї історії людства успішно використовувалося в процесі формування особистості та становлення її індивідуальності й було важливою складовою народної педагогіки, освітніх і виховних систем різних історичних епох.

³ Музична освіта : філософський, мистецтвознавчий та педагогічний наголоси : монографія / За ред. Н. А. Овчаренко, Я. В. Шрамка. Кривий Ріг, 2018. С. 7.

⁴ Музична освіта : філософський, мистецтвознавчий та педагогічний наголоси : монографія / За ред. Н. А. Овчаренко, Я. В. Шрамка. Кривий Ріг, 2018. С. 8.

Зокрема, Г. Ващенко⁵, простудіювавши історію становлення педагогічних ідей Античності, дійшов висновку, що давньогрецькі філософи дуже добре розуміли виховну і розвивальну роль мистецтва й активно вводили його до змісту навчання учнів із метою збереження їхнього «здоров'я душі та досягнення ними калокагатії як ідеалу розвитку й мети виховання людини». Оскільки ідеалом античної доби була особистість художньо-культурного типу, то зміст навчання підростаючого покоління у Стародавній Греції мав яскраво виражений мистецький характер, за якого синкретичне музичне мистецтво складало основу виховання, а поняття «музичний» означало «освічений, вихований» (зокрема, Платон вважав, що освіченою можна вважати лише таку людину, яка вмє добре співати й танцювати). У зв'язку із цим до кола мистецтв, якими обов'язково мали оволодіти молоді люди в ході навчання, входили поетика, риторика, ерестика та хорєя, що становила собою нерозривну єдність театрального дійства, музики, мелодекламації і танцю, і яку давньогрецькі філософи вважали не лише могутньою гармонізуючою та виховною силою, але й важливим чинником побудови і розквіту держави⁶.

У змісті навчання мистецтво тісно перепліталось з філософією та основами наук, адже необхідні для засвоєння теоретичні відомості викладалися філософами-педагогами в художній формі (поетичній в Гесіода та натурфілософів, риторичній у софістів, драматургійно-діалогічній у Сократа й Платона, а згодом, у давньоримській філософії – в Лукреція Кара). В основу ж діяльності мистецьких шкіл покладалися філософські та наукові ідеї цих мислителів.

У середньовічних університетах базовим факультетом традиційно визначався артистичний (5-7 років), навчаючись на якому студенти опановували сім вільних мистецтва і тільки після цього могли вступати на один зі старших факультетів: медичний, юридичний або богословський.

В епоху Просвітництва мистецтво було проголошене засобом встановлення суспільної гармонії та вільного виховання громадянина, ідеалом і метою якого було формування людини-митця як талановитої неповторної особистості, втілення найвищої

⁵ Ващенко Г. Твори : В 4-х т. К. : Школяр – Фада ЛТД, 2000. Т. 4. Праці з педагогіки та психології. 416 с.

⁶ Отич О. М. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога : історичний і методологічний аспекти : монографія / за наук. ред. І. А. Зязюна. Чернівці : Зелена Буковина, 2008. С. 12.

досконалості та громадянських чеснот (Д. Дідро, К. Гельвецій, А. Шейфтер та ін.).

Розуміючи людинотворче значення мистецтва, світова педагогічна громадськість зробила у ХХ столітті важливий крок щодо об'єднання зусиль прибічників гуманістичної педагогіки та координації їхніх дій, створивши Міжнародне товариство виховання через мистецтво при ЮНЕСКО, Міжнародну всесвітню асоціацію «Drama education» (навчальна драма) та започаткувавши утворення подібних організацій в усьому світі, зокрема, у Великій Британії («Королівське товариство виховання через мистецтво»), у США («Національна асоціація художнього виховання», Рокфеллерівський фонд «Мистецтво і виховання») та інших країнах. Функції цих товариств полягають у збиранні інформації про особливості мистецької освіти й художнього виховання в окремих країнах та організації міжнародного обговорення цих питань у ході міжнародних наукових конференцій, семінарів, конгресів⁷.

Сьогодні мистецька освіта в зарубіжжі є, за результатами дослідження О. Шевнюк⁸, органічною складовою загальної шкільної підготовки та важливим чинником реалізації освітньої концепції: «Філософія зарубіжної освіти не протиставляє мистецтва точним і природничим наукам й не переводить їх у ранг другорядних навчальних дисциплін. Мистецтва вивчаються і як самостійні предмети, і як види позашкільної виховної діяльності в гуртках. Вони є художньо-естетичною складовою змісту інших дисциплін і чи не найважливішим методом навчально-виховного процесу. Відповідно, мистецька освіта розглядається як природний шлях розвитку креативного мислення особистості, що відіграє принципову роль не тільки у мистецькій діяльності, а, в першу чергу, формує досвід конструктивного розв'язання завдань практичної діяльності, що є важливим для фахівця в умовах сучасного ринку праці».

Саме мистецька освіта містить важелі розвитку тих якостей і властивостей людини, що визначають собою спосіб її буття у світі. Загальна культура особистості, моральне виховання, етичні орієнтири тощо отримують потужний поштовх для розвитку в процесі навчання мистецтва. Формування пізнавальних інтересів дитини, її знання про всесвіт, причому не тільки інтелектуальне

⁷ Отич О. М. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога : історичний і методологічний аспекти : монографія / за наук. ред. І. А. Зязюна. Чернівці : Зелена Буковина, 2008. С. 27–28.

⁸ Шевнюк О. Мистецькі дисципліни в реформаційних процесах євроінтеграції. *Імідж сучасного педагога*. 2006. № 5–6 (64–65). С. 17.

охоплення подій, а й, головне, здатність до проникнення у їх емоційний підтекст, також підвладні мистецькій освіті, становлять її невід’ємне завдання. Великого значення завдяки аксіологічній природі художніх образів набуває мистецька освіта у формуванні світоглядних позицій учнів. Мистецьке навчання особливо яскраво сприяє розвитку творчих здібностей дитини, спонукає її до евристичної діяльності. Необхідність систематичної наполегливої праці в процесі занять мистецтвом виховує в учнів працездатність, шанобливе ставлення до роботи ⁹.

Найважливіші функції мистецької освіти полягають у застосуванні провідних принципів мистецтва для осмислення і переосмислення нових феноменів освітньої дійсності, інтеграції всіх елементів інноваційної педагогічної діяльності. Для реалізації провідних завдань мистецької освіти необхідно впроваджувати інтенсивні методи, які б давали можливість стимулювати оригінальні прояви особистісних художніх вражень, створювати необхідні умови для емоційного забарвлення об’єктивної інформації про твір мистецтва суб’єктивними асоціативними уявленнями. У свою чергу, творче осягнення мистецтва характеризується тісним взаємозв’язком об’єктивних і суб’єктивних, репродуктивних і творчих процесів як складників єдиної системи художнього мислення ¹⁰.

Виховна роль мистецтва, на думку Т. Андрущенко, обумовлена своєрідністю психологічних впливів на особистість, перетворюючи зовнішні культурні смисли на внутрішні, особистісні. В людини, яка спілкується з творами мистецтва, задіюються психологічні механізми емоційного уподібнення та співпереживання ¹¹.

Мистецтво є скарбницею, досвідом світосприймання, що забезпечує не лише збереження культури почуттів окремої особистості та людства в цілому, а й сферу їх розвитку та збагачення. Мистецтво як поліфункціональний засіб, націлюючи людину на своєрідну перебудову ієрархії «значущого» і певну переоцінку цінностей, допомагає їй достатньо повно усвідомити свої можливості та недоліки і

⁹ Падалка Г. М. Мистецька освіта : сучасні проблеми розвитку. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5722/Padalka.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

¹⁰ Нечаєва Л. В. Сучасні концепції мистецької освіти і виховання студентської та учнівської молоді. URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/7_2011/27.pdf.

¹¹ Андрущенко Т. Виховна функція мистецтва в освітньому процесі шкільної та студентської молоді. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2011_14/PDF/3.pdf.

конструктивно змінити своє ставлення до життєвих обставин, ідеально програти певні ролі й ситуації. Мистецтво вчить придивлятися до людини, вдивлятися в її обличчя, вслухатися в її голос, заглядати в її душу, долати її ізольованість і відчуженість. Мистецтво також є своєрідним «психотерапевтичним дзеркалом», в якому люди впізнають себе і свої «хвороби», знаходять шляхи зцілення, одержують моделі життєвої поведінки в різних ситуаціях¹².

Мистецький твір ніби занурює нас у певні ролі в ситуації, які залучаються до нашого особистого життя, адже завдяки мистецтву ми можемо пережити те, що в реальному житті для нас могло би залишитися нез'ясованим. Це своєрідний спосіб спілкування людини зі світом, який передбачає не стільки логічні знання, скільки розширення реального життєвого досвіду через ціннісне відношення до світу.

Отож, кожен емоційно пережитий фільм, літературний твір, художня фотографія виявляються для людини ще одним додатковим життям, що значно збільшує час, відведений для неї в цьому світі. А спроби осмислення тем та ідей цих мистецьких здобутків утворюють на цій основі поглиблений досвід як саморефлексії, так і відчуття різноманітних нюансів духовних переживань інших людей. Водночас у сучасному суспільстві важливого значення набуває досвід саморефлексії в масштабах історичної пам'яті, яка виконує діахронну функцію. Тобто приборкує сам час, що віддаляє нас від життя предків, а також дає усвідомлення того, що наші зв'язки з історією – це велична і життєво важлива цінність¹³.

Мистецтво – особлива форма відображення дійсності, естетичний художній феномен, який передає красу навколишнього та внутрішнього світу людини через осмислення фундаментальних категорій «краса», «гармонія», «ритм», «пропорційність», «довершеність» та ін. Особливості опанування мистецтвом в школі пов'язані з його багатограним впливом на свідомість і підсвідомість людини, її емоційно-чуттєву сферу, мислення й потреби. Мистецтво сприяє художньо-естетичному розвитку людини та стимулює готовність особистості брати участь у різних формах культурного життя суспільства.

¹² Качмар О. В. Мистецтво як механізм упередження та нейтралізації агресивності особистості *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 70. С. 118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2017_70_15.

¹³ Здоровенко В. Можливості мистецтва в дослідженні соціально-культурних трансформацій в сучасній Україні. URL: http://ddpu.drohobych.net/filos_gum/wpcontent/uploads/2016/04/2015_10.pdf.

Таким чином, здійснюється виховання в учнів ціннісно-світоглядних орієнтацій у сфері мистецтва, розвиток комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей у процесі опанування художніх цінностей і способів художньої діяльності, формування потреби у творчому самовираженні та естетичному самовдосконаленні.

Мета базової загальної середньої освіти досягається шляхом реалізації таких завдань загальної мистецької освіти:

виховання в учнів емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва та дійсності, розвиток художніх інтересів, естетичних потреб;

формування системи художніх знань, яка відображає видову специфіку і взаємодію мистецтв;

розвиток умінь сприймання, інтерпретації та оцінювання творів мистецтва й художніх явищ;

стимулювання здатності учнів до художньо-творчого самовираження, до діалогу;

розвиток художніх здібностей, креативного мислення;

формування потреби в естетизації середовища та готовності до участі в соціокультурному житті.

Опанування учнями мистецтва в основній школі ґрунтується на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного та інтегративного підходів.

Під час опанування учнями різних видів мистецтва формуються *міжпредметні естетичні компетентності* – здатність учня орієнтуватися в естетичних нормах різних сфер соціуму відповідно до сформованих естетичних ідеалів і цінностей, системи інтегрованих мистецьких знань і досвіду¹⁴.

Шкільна мистецька освіта – це базове ядро системи художньо-естетичного виховання учнівської молоді, яка розглядається у двох значеннях:

широкому (соціальному) як процес духовно-естетичного збагачення особистості шляхом залучення до цінностей мистецтва у соціокультурному просторі (естетична соціалізація);

вузькому (суто педагогічному) як забезпечення спеціально організованих педагогічних умов формування духовного світу особистості засобами мистецтва у навчальних і позашкільних закладах.

¹⁴ Мистецтво. 5–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchalni-prohramy-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/mystetstvo-naskrizni-zmistovi-liniji>.

Під час опанування мистецьких цінностей учні засвоюють певні знання і набувають різноманітних умінь, водночас вони є лише засобом художнього розвитку – тобто становлення особистості як суб'єкта художньої діяльності, що передбачає розвиненість сенсорної та емоційно-почуттєвої сфер, образно-асоціативного мислення, загальних і спеціальних здібностей, особистісних якостей і цінностей. Важливими для оновлення мистецької освіти є філософські ідеї про пізнання як ціннісне відношення людини до світу, про свідомість як єдність світосприймання, світорозуміння і світовідношення.

Особливості розвитку активності особистості у пізнанні й практичній діяльності залежать, як стверджують психологи, від її ціннісних ставлень, самовизначення і самовираження. Художні образи інтенсивно проте непрямолінійно підключають емоційні канали впливу, діючи сугестивно не тільки на свідомість, а й на підсвідомість людини¹⁵.

Наріжною концептуальною ідеєю розроблення змісту загальної мистецької освіти є цілісний художньо-естетичний розвиток особистості на основі взаємодії різних видів мистецтва та координації знань, умінь і уявлень, необхідних для формування у свідомості учнів цілісного поліхудожнього та полікультурного образу світу. За таких умов предмети мистецтва в школі утворюють єдиний наскрізний цикл, спрямований на неперервне опанування учнями художніми цінностями з 1-го по 11-й класи, що є інноваційним досягненням вітчизняної освіти¹⁶.

Специфічним завданням (надзавданням) інтегрованих курсів з мистецтва є поліхудожнє виховання учнів, яке визначається таким чином: це особистісно зорієнтоване планомірне залучення учнів до різних видів мистецтва в їх взаємодії, результатом якого є формування інтегральних естетичних властивостей особистості, поліхудожньої свідомості та здатності до поліхудожньої діяльності, в якій виявляється комплекс набутих мистецьких і естетичних компетентностей, що забезпечують готовність до художньо-творчої самореалізації і художньо-естетичного самовдосконалення.

Процес залучення до мистецтва, спрямований на поліхудожнє виховання учнів, будується не на односторонніх керівних педагогічних впливах, а розгортається на основі зворотного зв'язку,

¹⁵ Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі : єдність навчання і виховання : метод. посіб. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. С. 7.

¹⁶ Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі : єдність навчання і виховання : метод. посіб. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. С. 9.

тобто в суб'єкт-суб'єктній взаємодії через діалогічність виховних ситуацій, гуманізацію освітньо-виховного простору. Важливим елементом встановлення належного контакту між учасниками навчально-виховного процесу є засоби педагогічної комунікації – система соціально-психологічної взаємодії, спрямована на створення сприятливого психологічного клімату, оптимізацію поліхудожньої діяльності учнів і досягнення ними особистісного успіху в царині мистецтва. У цьому процесі враховуються як особистісні параметри учня (вікові психологічні особливості, ментальна специфіка сприймання і тип мислення, здібності до певних видів мистецтва, індивідуальні поліхудожні смисли, здатність до синестезії), так і можливостей соціокультурного, насамперед поліхудожнього середовища, зокрема медіапростору. У процесі естетичної соціалізації учнів, їхнього входження в культурний універсум сучасності, провідна роль належить мистецькій освіті, яка має невичерпний поліхудожній потенціал ¹⁷.

Про необхідність широкого впровадження мистецької освіти в Україні засвідчують державні нормативно-правові акти, зокрема закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про загальну середню освіту» (1999) й «Про позашкільну освіту» (2000), а також Концепція загальної мистецької освіти (2003), Концепція сучасної мистецької школи, затверджена наказом Міністерства культури України № 1433 від 20 грудня 2017 р., Концепція Нової української школи, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р., № 999-р. тощо.

У статті 19 закону України «Про освіту» (2017) ¹⁸ визначається сутність і завдання мистецької освіти:

«1. Мистецька освіта – особливий вид формальної освіти, суспільно організований компонент культури, спрямований на професійну художньо-творчу самореалізацію та отримання професій у різних видах мистецтва.

2. Основними завданнями мистецької освіти є: а) виявлення та розвиток у здобувачів освіти мистецьких здібностей; б) формування спеціальних здібностей, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій у процесі активної мистецької діяльності; в) набуття здобувачем мистецької освіти комплексу професійних, у тому числі

¹⁷ Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі : єдність навчання і виховання : метод. посіб. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. С. 13.

¹⁸ Про освіту : закон України від 5 вересня 2017 року № 2145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

виконавських, компетентностей; г) підготовка фахівців для галузі культури та мистецтва».

Згідно з Концепцією сучасної мистецької школи¹⁹, «найважливіша місія сучасної мистецької освіти – виявляти, плекати й розвивати здатність до творчості в кожного, хто виявив здібності та бажання навчатися мистецтву».

Мета Концепції сучасної мистецької школи полягає в акумулюванні ідей для подальшого розвитку початкової мистецької освіти в умовах освітньої реформи та децентралізації, реалізація яких дозволить:

відновити та підсилити роль початкової мистецької освіти в житті українського суспільства;

розвинути досягнення і надати нові можливості для мистецьких шкіл у сучасних умовах;

підвищити якість початкової мистецької освіти в мистецьких школах;

розширити доступність початкової мистецької освіти для громадян України, незалежно від віку та місця проживання, в тому числі і для громадян з особливими потребами.

З огляду на вищесказане, мистецька освіта розглядається як «спеціалізований вид освіти, що передбачає формування у здобувача спеціальних здібностей, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій у процесі активної мистецької діяльності, набуття ним комплексу професійних, у тому числі виконавських, компетенцій та спрямована на професійну художньо-творчу самореалізацію особистості і отримання кваліфікацій у різних видах мистецтва»²⁰.

На думку О. Красовської, мистецька освіта – це процес навчання, виховання, розвитку і саморозвитку особистості, спрямований на формування її духовної культури та художньо-творчої самосвідомості, яка включає мистецькі знання та уявлення, систему ціннісних орієнтацій, розвинену емоційно-почуттєву сферу, що скеровують до творчого самовиразу в мистецькій діяльності та спонукають до спілкування з художньою культурою впродовж усього життя²¹.

¹⁹ Концепція сучасної мистецької школи, затверджена наказом Міністерства культури України № 1433 від 20 грудня 2017 р. URL: <https://arts.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/konczepczija-suchasnoyi-mysteczkoji-osvity-1.pdf>.

²⁰ Шульгіна В. Д., Рябінко С. М. Творча діяльність особистості у системі мистецької освіти України : європейський контекст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. № 1. С. 81.

²¹ Сухомлинский В. О. Вибрані твори. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 544.

В. Сухомлинський підкреслював: «Мистецтво – це час і простір, в якому живе краса людського духу. Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу. Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, переживає насолоду. Пізнаючи мистецтво в собі, пізнаєш природу, життя світу, сенс життя, пізнаєш душу – талант. Вище цього щастя немає»²².

На нашу думку, загалом мистецтво – потужний чинник освітнього впливу та джерело інтелектуально-духовного розвитку учнівської молоді. Його дія на особистість учня надзвичайно велика за своїми потенційними можливостями, багатством та універсальністю, адже йде мова про вплив на психічну діяльність, на формування морально-естетичних цінностей, творчого мислення та художнього світовідчуття.

2. Сучасні підходи до викладання мистецтвознавчих дисциплін в середній школі в контексті посилення національно-патріотичного виховання

Стурбованість громадськості соціальною корозією молодого покоління, девальвацією моральних цінностей призвела до того, що в останні десятиліття розгорнулися дискусії щодо концептуального оновлення змісту мистецької освіти та активізувалася робота щодо розробки Концепції сучасної мистецької школи.

Згідно з гуманістичним підходом нова модель мистецької освіти має базуватись на українській національно-культурній традиції, надбаннях української педагогіки, досвіду поколінь у широкому розумінні. Вона повинна враховувати й відтворювати менталітет нації, відповідати характеру української людини та відтворювати її світовідчуття. Підґрунтям розв'язання цієї проблеми є створення фахової підготовки майбутніх вчителів мистецьких дисциплін. Одним з важливих показників гуманістичної спрямованості педагога будь-якої мистецької спеціальності є сформоване художнє мислення, а також усвідомлення своєрідності художньо-педагогічної діяльності. Учитель повинен бути художньо-освіченою особистістю, мати достатні компетенції у різних галузях мистецтва, що дозволить розширити його професійні функції і тим самим буде сприяти оновленню і поглибленню мистецької освіти. Головною метою

²² Красовська О. О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» (015 – Педагогічні науки). Житомир, 2017. С. 53.

навчання стає не просто засвоєння знань і формування умінь, а розвиток мислення студента і його творчого потенціалу²³.

Стратегія модернізації мистецької освіти припускає, що в основу оновлення її змісту має бути покладена творча компетентність. До неї, згідно концепції креативності Дж. Гілфорда, можна віднести: здатність до виявлення проблеми, здатність акумулювати різні ідеї, здатність гнучко реагувати на різні професійні обставини, оригінальність художнього мислення, здатність удосконалювати завдання, додаючи кожного разу нові деталі, здатність збагачувати свій досвід, тобто здійснювати аналіз та синтез.

У 2010-2011 роках Міністерством культури було проведено перше спеціалізоване соціологічне дослідження, метою якого було вивчення ставлення батьків учнів, керівників мистецьких шкіл та управлінців у сфері культури до функцій мистецьких шкіл та організації освітнього процесу в них. Найбільш показовими були висновки дослідження щодо бажаних моделей організації освітнього процесу в мистецьких школах, ставлення до типових навчальних планів, можливості батьків учнів та колективів шкіл впливати на вибір навчальних предметів, а також мети навчання дітей в школах з точки зору батьків і призначення школи з точки зору директорів. Ще тоді було з'ясовано, що більшість батьків вбачають функцію мистецької школи в тому, щоб передусім формувати гармонійну, естетичнорозвинену особистість дитини, розвивати її мистецькі здібності. Закладати в дітях корисні практичні навички у певному виді мистецтва для батьків є вторинним, а третьою за актуальністю метою для батьків є здобуття початкової професійної освіти в галузі мистецтва для подальшої роботи в цій сфері. При цьому діти мають одночасно навчатися різним видам мистецтв, а у батьків повинно бути право самостійно обирати предмети для вивчення. Натомість директори мистецьких шкіл висловили переконання, що школа передусім повинна формувати в здобувачів освіти виконавські навички, надавати початкову професійну мистецьку освіту, а предмети для вивчення в школі має обирати сама школа. Також керівники мистецьких шкіл підтримують прагнення батьків у вивченні дітьми одночасно різних видів мистецтв. Зазначене

²³ Турчин Т. М. Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво»: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 10.

дослідження показало, що в мистецько-освітньому середовищі ще сім років тому назрівала необхідність змін ²⁴.

Проведене Міністерством культури в листопаді-грудні 2016 року онлайн-опитування керівників та педагогічних працівників шкіл України, в якому взяли участь 457 осіб, показало, що понад 57 % учасників опитування відчують необхідність змін у роботі мистецьких шкіл, де вони працюють. Понад 17 % вказали, що необхідно модернізувати зміст початкової мистецької освіти і розширити функції мистецьких шкіл. Майже 34 % опитаних вважають, що назріла потреба розроблення концепції нової мистецької школи відповідно до сучасних потреб, ще 9 % осіб зазначили, що треба щось міняти, але це має робити Міністерство культури.

Отож, згідно з Концепцією сучасної мистецької школи ²⁵, сучасна мистецька школа потребує нових підходів до свого кадрового забезпечення в частині підвищення якості та оновлення системи оцінювання результатів роботи педагогічних працівників. Сьогодні є потреба у креативних викладачах, здатних до реалізації творчого підходу до навчання мистецтву. Потребує переосмислення також роль професійного розвитку педагогічних працівників мистецьких шкіл. Стара система гонити за довідками, формальне ставлення до підвищення кваліфікації має відійти в минуле, а натомість має підвищитися мотивація набувати нових знань для розвитку свого професіоналізму.

Сучасна мистецька школа формує потребу громадян у якісному мистецькому продукті, спонукає до його споживання не тільки здобувачів початкової мистецької освіти, але й інших мешканців громади шляхом публічної демонстрації своїх творчих досягнень. Сучасна мистецька школа є активним та конкурентоспроможним суб'єктом на ринку освітніх послуг. Сучасна мистецька школа має стратегічний план спрямований на розвиток закладу як необхідного складника культурного простору громади.

Для успішного впровадження моделі сучасної мистецької школи всі групи інтересів мають об'єднати свої зусилля навколо створення необхідних інструментів та механізмів забезпечення її діяльності. Першим кроком у реалізації концепції є затвердження Положення

²⁴ Концепція сучасної мистецької школи, затверджена наказом Міністерства культури України № 1433 від 20 грудня 2017 р. URL: <https://arts.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/konczepczija-suchasnoyi-mysteczkojyi-osvity-1.pdf>.

²⁵ Концепція сучасної мистецької школи, затверджена наказом Міністерства культури України № 1433 від 20 грудня 2017 р. URL: <https://arts.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/konczepczija-suchasnoyi-mysteczkojyi-osvity-1.pdf>.

про мистецьку школу – основа для оновлення статутів мистецьких шкіл. Мінімальні стандарти забезпечення послугами початкової мистецької освіти громадян за місцем проживання – основа для доступу до початкової мистецької освіти. Кожна сучасна мистецька школа має визначити свою місію та затвердити стратегічний план свого розвитку. Щодо змісту початкової мистецької освіти: затвердження методичних рекомендацій до розроблення освітніх програм та створення типових освітніх програм для мистецьких шкіл за відповідними спрямуваннями; осучаснення змісту початкової мистецької освіти шляхом оновлення навчальних програм з усіх предметів; створення на базі Державного науково-методичного центру змісту культурно-мистецької освіти Електронного репозиторію програм, підручників, посібників, хрестоматій та іншої навчальної літератури для сучасного навчально-методичного забезпечення освітнього процесу мистецьких шкіл; створення регіональних та загальнодержавних баз даних викладачів-методистів та сертифікованих викладачів, які будуть залучені до розроблення нового навчально-методичного забезпечення мистецьких шкіл з метою осучаснення навчальних програм мистецьких шкіл.

Оновлена мистецька освіта спричинила необхідність акцентуації уваги на сенсорному розвитку дитини. В навчально-виховному процесі увагу спрямовують на застосування у збагаченні чуттєвих вражень школярів широкого кола загальнодидактичних методів, серед засобів навчання перевага надається зображувальному, символічному унаочненню. На противагу раціональному використанню розмаїття ресурсів формуванню сенсорної сфери сприяло запровадження особистісно орієнтованої дидактичної концепції, спрямованої на виявлення і структурування суб'єктивного чуттєвого досвіду дитини, врахування різного темпу засвоєння навчального матеріалу окремими дітьми або групою учнів, стимулювання школярів до самостійного сприймання, виконавської діяльності, застосування дидактичних методів контролю і самоконтролю тощо²⁶.

Гуманно-естетичний підхід передбачає опанування учнями системи життєво важливих компетенцій. Однією із найважливіших є мистецькоестетична, яка має формувати внутрішній досвід дитини, наповнений особистим сенсом. Застосування гуманно-естетичного підходу запобігає втраті в кожній людині індивідуальності, тобто людина має бути в центрі всього всесвіту, в якому рухається і сама.

²⁶ Турчин Т. М. Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво»: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 18.

Механізми розвитку творчої індивідуальності дітей вбачаються у застосуванні відповідних засобів навчання і виховання, методів і форм роботи, які відповідають індивідуальним мистецьким здібностям та особливостям учнів, що дасть змогу школярам постійно вчитися компенсувати свої слабкі сторони завдяки сильним мистецько-творчим якостям. Стимулювання й активізація творчого потенціалу, своєчасна допомога учню забезпечить успіх його творчої діяльності, сформує широкий спектр почуттів школяра (адекватне сприйняття художніх творів, здатність до естетичного переживання, усвідомлення неповторності індивідуального та сприйняття іншого як естетичної цінності), розвине ерудицію дитини у галузі мистецтва. А творчу особистість може виховати тільки творчий, самобутній педагог, налаштований на гуманізацію навчально-виховного процесу, який здатний використовувати у своїй діяльності мистецько-педагогічні інновації, брати на себе відповідальність за естетичне становлення і розвиток особистості, спрямовувати свою діяльність на організацію ситуацій успіху, створення атмосфери суб'єкт-суб'єктних стосунків у педагогічному процесі та поваги до кожного учня як особистості²⁷.

У жовтні 2022 року львівські вчителі, викладачі мистецьких закладів освіти та науковці розробили концептуальне бачення щодо викладання мистецтва в Новій українській школі.

Подамо тезисно окремі їх, на нашу думку, доволі слушні пропозиції²⁸:

I. ПРИЗНАЧЕННЯ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В ШКОЛІ

1. Формування цілісності світогляду особистості через взаємодію мистецької галузі з іншими галузями для виховання громадянської позиції, усвідомленої ідентичності українця та істинного, неформального патріотизму.

2. Збереження традиційної культурної звичаєвості українців у поєднанні з новими викликами сучасної освіти.

3. Розвиток творчих і пізнавальних здібностей учнівської молоді через досвід і безпосередню комунікацію з різними видами мистецтва.

II. ПРИЧИНИ НЕЗАДОВІЛЬНОГО СТАНУ ВИКЛАДАННЯ МИСТЕЦТВА

²⁷ Турчин Т. М. Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» : навч.-метод. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 40.

²⁸ Реформа шкільної гуманітарної освіти : як викладати мистецтво. URL: <https://osvita.ua/school/reform/87652>.

1. Предмети мистецької галузі не входять до переліку потрібних для складання ЗНО дисциплін, а, відтак, для здобуття вищої освіти.

2. Викладання в школі рідко забезпечують вчителі з фаховою мистецькою (музичною, художньою) освітою. Отже, питання кадрів залишається пріоритетним.

3. Формальний підхід до викладання мистецтва в початковій школі. Класні керівники або інші вчителі нерідко використовують уроки музики та образотворчого мистецтва для підготовки і проведення позаурочних заходів, не дбаючи про розвиток здібностей учнів у сфері мистецтв.

4. Відсутність наступності для випускників школи у здобутті фахової освіти.

5. Розподіл навчальних дисциплін на «провідні» і «другорядні», серед яких музика і образотворче мистецтво, знижує мотивацію педагогів до викладання предметів мистецької галузі.

ІІІ. ДОРОЖНЯ КАРТА ПРОВЕДЕННЯ ЗМІН

1. Використання культурно-мистецької спадщини людства як джерела для пізнання загальнолюдських цінностей, а також для збереження й утвердження національної ідентичності в контексті цілісної національної ідеї.

Наповнити існуючі модельні програми пропорційно і врівноважено україноцентричним і світовим контентом. Він може бути узгодженим і поєднаним без особливих утрат для кожного з домінуючих предметів (музичне мистецтво, образотворче мистецтво), які стають основними компонентами інтегрованого курсу, збагаченого іншими компонентами – синтетичними мистецтвами. У такому випадку працюють синхронно два вчителі. Такий варіант є непростим, бо вимагає узгодженої праці двох самодостатніх та амбітних особистостей. Але він має певні переваги, бо праця у тандемі є для учнів прикладом праці в команді.

2. Забезпечити 2 години в тиждень у 5-7 класах та по 1 годині у 8-9 класах на викладання предметів мистецької галузі, як визначено Типовою освітньою програмою.

3. Орієнтувати мистецькі заняття на естетично-виховні та світоглядно-інформативні установки, а не на розвиток мистецьких здібностей. Вчити насамперед грамотних відвідувачів виставок, концертів, театрів, формувати власні вподобання, пропонуючи ознайомлення з широким спектром мистецьких явищ, створювати можливості формулювати і обґрунтовувати власні позиції словесно.

Блок-модулі, присвячені культурному надбанню народів світу, історичним епохам, культурі рідного краю мають інтегрувати не

тільки дисципліни мистецької галузі, а й знання з інших освітніх галузей: історії, літератури, географії, етики тощо.

Вивчення вокальних творів чи створення художніх образів має сенс на рівні розвитку ерудиції, доповнення до тематики заняття, але ніяк не мистецької майстерності.

4. Для підсилення мотивації вчителів, що викладають предмети мистецької галузі, забезпечити заклади загальної середньої освіти фінансуванням певної кількості годин для гурткової роботи музичного і образотворчого напрямку. Це сприятиме також і виявленню схильностей та зацікавлень учнів. Важливо, щоб заняття в гуртках закріплювали та підсилювали знання, вміння, навички, набуті в класі на уроках мистецьких дисциплін.

5. Відновити практику літнього таборування для учнівської та педагогічної спільнот з майстер-класами і лекціями, що вимагає більшої комунікації з професійними колами.

6. Розробити для курсів підвищення кваліфікації учителів мистецької галузі тематичні цільові програми, які включали б професійний, психологічний, методичний компоненти, де використані новітні підходи зі світової практики.

7. Забезпечити практичне опанування учнями будь-якого інформаційного матеріалу. Серед широкого спектру подібних засобів:

- активне музикування на едукативних музичних інструментах;
- творчі зустрічі з практичними виконавцями та мистцями;
- практичне освоєння елементів професійної мистецької діяльності.

8. Логіка освоєння предмету передбачає наступні рівні:

– початкова школа – грамотне сприйняття об'єкту мистецтва, застосування елементів арт-терапії (образно-емоційна емпатія), застосування різноманітних практичних засобів (візуалізація, активне музикування, майстерки) для засвоєння елементарних знань з галузі.

– базова школа – повний інформаційний блок з обраної галузі, що має практичне освоєння. Останні класи курсу – дайджест за провідними напрямками обраної галузі з метою ознайомлення учнів із можливими майбутніми професіями.

9. Позаурочні або гурткові заняття передбачають у сфері музично-мистецької діяльності формування колективів, які цілеспрямовано вивчали конкретний вид мистецької діяльності. Серед можливих варіантів: вокальний ансамбль/хор, музично-шумовий оркестр, інструментальний ансамбль, вокально-інструментальний ансамбль.

Налагодження співпраці із мистецькими та мистецько-навчальними закладами України, регіону (мистецькі школи, музеї, концертні зали, академії, оркестри тощо) для залучення їхніх колективів та представників в освітній процес школи.

На нашу думку, впровадження пропонованих концептуальних підходів дозволить осучаснити методики викладання мистецтва в школах, підвищити рівень мистецтвознавчої компетентності учнів і вчителів та посилити власне національно-патріотичного виховання.

ВИСНОВКИ

Мистецька освіта в середній школі дозволяє продукувати і втілювати оригінальні ідеї; бути обізнаним у вітчизняній та зарубіжній мистецькій спадщині і критично сприймати та інтерпретувати думки різних експертів; навчитися осмислювати природу власних емоцій й свідомо коригувати свій психологічний стан мистецькими засобами («психотерапія мистецтвом»).

Наріжною концептуальною ідеєю розроблення змісту загальної мистецької освіти є цілісний художньо-естетичний розвиток особистості на основі взаємодії різних видів мистецтва та координації знань, умінь і уявлень, необхідних для формування у свідомості учнів цілісного наукового образу світу.

В сучасних умовах виникає необхідність посилити складову національно-патріотичного виховання учнівської молоді, наповнити існуючі модельні програми з мистецтва пропорційно україноцентричним і світовим контентом, вилучивши російські культурні наративи.

АНОТАЦІЯ

Мистецька освіта виступає засобом гармонізації духовного простору та забезпечення культурно-духовної безпеки учнівської молоді. Мистецька освіта сприяє формуванню цілісного національно-культурного простору, пробудженню творчої активності та стимулює прагнення до визначення критеріїв власної присутності в сучасному культурно-інформаційному середовищі.

Мистецька освіта є важливою складовою загальної культури й освіти людини та дозволяє забезпечити певний рівень духовної свободи та інформаційно-психологічної безпеки учнівської молоді.

Впровадження гуманістично-естетичного підходу в мистецькому навчанні школярів має сприяти активізації внутрішніх ресурсів учнів для їхньої самостійної реалізації на високому рівні, стимулюванню виразності, артистичності, зростанню усвідомленості значення

національно-культурних традицій, патріотичних почуттів та шанобливого ставлення до української культури.

Література

1. Андрущенко Т. Виховна функція мистецтва в освітньому процесі шкільної та студентської молоді. URL: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2011_14/PDF/3.pdf.

2. Ващенко Г. Твори : В 4-х т. К. : Школяр – Фада ЛТД, 2000. Т. 4. Праці з педагогіки та психології. 416 с.

3. Здоровенко В. Можливості мистецтва в дослідженні соціально-культурних трансформацій в сучасній Україні. URL: http://ddpu.drohobych.net/filos_gum/wpcontent/uploads/2016/04/2015_10.pdf.

4. Качмар О. В. Мистецтво як механізм упередження та нейтралізації агресивності особистості *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 70. С. 111–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2017_70_15.

5. Концепція сучасної мистецької школи, затверджена наказом Міністерства культури України від 20 грудня 2017 р. № 1433. URL: <https://arts.gov.ua/wp-content/uploads/2021/09/konczepczia-suchasnoyi-mysteczkoji-osvity-1.pdf>.

6. Красовська О. О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Житомир, 2017. 567 с.

7. Масол Л. М. Художньо-педагогічні технології в основній школі : єдність навчання і виховання : метод. посіб. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. 178 с.

8. Мистецтво. 5–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchalni-prohramy-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/mystetstvo-naskrizni-zmistovi-liniji>.

9. Музична освіта : філософський, мистецтвознавчий та педагогічний наголоси : монографія / За ред. Н. А. Овчаренко, Я. В. Шрамка. Кривий Ріг, 2018. 299 с.

10. Нечаєва Л. В. Сучасні концепції мистецької освіти і виховання студентської та учнівської молоді. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/7_2011/27.pdf.

11. Отич О. М. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога : історичний і методологічний аспекти : монографія / за наук. ред. І. А. Зязюна. Чернівці : Зелена Буковина, 2008. 455 с.

12. Падалка Г. М. Мистецька освіта : сучасні проблеми розвитку. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5722/Padalka.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

13. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 : наказ МОН від 06.06.2022 № 527. URL: <https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotichnoho-vykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy-ta-vyznannia-takym-shcho-vtratyv-chynnist-nakazu-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy>.

14. Про освіту : закон України від 5 вересня 2017 року № 2145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

15. Реформа шкільної гуманітарної освіти : як викладати мистецтво. URL: <https://osvita.ua/school/reform/87652>.

16. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. 670 с.

17. Турчин Т. М. Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво» : навч.-метод. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 281 с.

18. Формування патріотичної та громадянської свідомості учнів : теорія і практика : моногр. / Авт. кол. : Александрова О. С., Левітас Ф. Л., Салата О. О., Шепетяк О. М., Матвійчук О. Є., Петрошук Н. Р. та ін.; [за заг. ред. проф. Левітаса Ф. Л.; наук. ред. Александрової О. С., Салати О. О.]. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. 172 с.

19. Шевнюк О. Мистецькі дисципліни в реформаційних процесах євроінтеграції. *Імідж сучасного педагога*. 2006. № 5–6 (64–65). С. 17–19.

20. Шульгіна В. Д., Рябінко С. М. Творча діяльність особистості у системі мистецької освіти України : європейський контекст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. № 1. С. 80–85.

Information about the author:

Kachmar Oleksandra Vasylivna,

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Professional Methods and Technologies
of Primary Education

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
57, Shevchenko, Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine